

РАЗВИТИЕ НА ИДЕЯТА ЗА ОПАЗВАНЕ НА ЧОВЕШКИЯ ЖИВОТ И ЗДРАВЕ ПО ВАРНЕНСКОТО КРАЙБРЕЖИЕ ПРЕЗ XIX⁻ВЕК

Димитър Г. Ставрев

Abstract: *Development of the idea for the protection of life and health in Varna coast in XIX-century. Analysis of historical development, specialized publications, celebrities, folklore and other specific aspects of the protection of human life at the beach in the context of the culture of communication with the sea in Varna in the 19-th century.*

Key words: *history, Black Sea, lifeguard system*

Варна е град създаден на морето, с което е свързан през цялата си хилядолетна история. Морето е в центъра на обществения живот и е част от душата на всеки един истински варненец със своите позитиви, но и с опасностите които представлява. Най-масовия начин за общуване с морето е посещението на морския бряг. Дали това е плажуване с къпане и плуване, крайбрежен риболов, разходки по брегови съоразения или с плавателни съдове, рискът за здравето и живота на човека съществува и неговото намаляване, както и преодоляване на възникнали инциденти, е част от морската култура. Проблематиката възниква от дълбока древност. Културни артефакти от Египет, древна Елада, Рим и т.н. показват попаднали във водата хора, борещи се за живота си и други хора, които им помагат [1].

В българската християнска култура и обичаи темата присъства в персонажите на Свети Никола и Света Марина. Свети Никола Мириклийски е всред най-тачените светци от българския народ. Спасяването на удавник е едно от чудесата, с които той е заслужил почитанието, с което го удостояват църквата и християните (фигура 1) [2]. В центъра на град Варна има изграден храм на светеца, покровител на хората в морето. Света Великомъченица Марина се спасява от удавяне, благодарение на

своята силна вяра. Народното поверие е, че денят на светицата е неподходящ за влизане в морето, поради риск от инциденти и удавяне [3].

Фиг. 1. Свети Никола спасява удавник „Свети Никола с житийни сцени” Икона 1695 г. НАМ - София

Проблемът с рискът от инциденти във водата занимава българските интелектуалци още от възрожденската епоха. В първата българска печатна медицинска книга *“Игиономия, сиреч правила, за да си вардим здравето. Сочинена на гречески и френски от целителът Архигена Сарантиев, а преведена на българския език от Сава Х. Илиевича Доброплоднаго, сливнанина.”* авторът акцентира на давенето и на необходимостта да се владеят методите на първата помощ. В представения от Сава Доброплодни текст сериозно, последователно и задълбочено се коментира въпроса за спешната помощ при даване и е

представен пример за действия при инцидент с удавено дете [4]. Видният български възрожденец Доброплодни прекарва значителна част от живота си във Варна. Учителства във Варна в периода 1862-1864 [5]. През 1878 година преди заминаването си първият комендант генерал-майор Кишелски го прикрепя към окръжния началник капитан Вл. Рончевски като част от тричленна комисия. От 14 септември 1878 до 1 февруари 1881 година е член-секретар и председател на Варненския окръжен съвет. След това отново е учител и окръжен училищен инспектор във Варна [6]. Културното наследство на Сава Доброплодни присъства и до днес във Варна. Посочената книга /Игиономия .../ е налична и може да се ползва от фонда на регионална библиотека - Варна.

Крайбрежни рибари във Варна е имало още от предисторически времена [7]. Данни за плажуващи през предосвобожденската епоха също има, без да са документирани в официален текст. Най-известния за времето си познавач на България и българите е Константин Иречек. Той е министър на просветното министерство и директор на Народната библиотека на младата българска държава. Иречек описва как през лятото на 1881 година със своите български придружители се къпе многократно в морето край Варна в книгата си *Български дневник 1879-1984* том I ст.р 440-442 [8]. Първи текст описващ, макар и частично организация на къпално място по варненското крайбрежие откриваме в друго, най-известното му произведение - „Княжество България”. Авторът във втората част на книгата си, наречена „Пътвания из България” на страница 823 описва водата, морските животни и частично морските бани [9]. По този начин Иречек ни оставя свидетелство за съществуване на съоразения за къпане.

Годината в която Константин Иречек прави това описание не е изписана, но тя може да е само в периода когато е бил в България - ноември 1879-октомври 1883 [10]. Най-вероятно това описание може да се отнесе към спомените му от 1881 година представени в „Български дневник” [8].

Наличието на съоразения за къпане-бани показва, че обществото и властите по него време се отнасят отговорно към здравето на ползващите морето.

Значителна роля за развитие на здравната култура във Варна в ранния следосвобожденски период играе създаденото през 1883 година Варненско медицинско дружество [11]. Още в устава на дружеството целите и задачите, които то си поставя включват запазване на здравето и помощ при отчитане на местните условия и средства – чл.2,3,9 [12]. Дружеството води редовен живот - провеждат се редовни заседания, обсъждат се належащи проблеми, между които е и безопасното ползване на морето, морските бани и помощта при инциденти. Важна роля за утвърждаването на дружеството и за издигането на неговия авторитет в цялата страна изиграва издавания от дружеството печатен орган “Медицинско списание”. Членове на дружеството са извесни лекари, които публикуват свои и преводни материали в списанието. Те са в двете основни направления – предпазване от заболяване и помощ при инциденти. Още в книжка втора изданието помества статия „За морските бани”, която продължава и в следващата трета книжка [13,14]. Статията подробно коментира начина на ползване на морските бани с избягване на риск за здравето. В същата трета книжка е поместено първото съобщение за смърт от удавяне [15]. Кратък материал за ползване на морските бани има и в кн. IV 1886 [16].

В кн. XII от 1886 година Медицинско списание помества в ръководство за първа помощ в училищата, като специално внимание е отделено на удавянето. Описано е, както задължителната охраната на къпещите се ученици от учител, така и първата помощ, която се оказва при инцидент на даване [17].

От книжка шестнадесета на втората година Медицинско списание започва публикуването на Първата помощ при нещастни случки. Ръководство за санитарните школи отъ Фридриха Есмарка [18]. В четвъртата лекция авторът подробно описва механизма на даване, начините за самопомощ, помощ и предпазване. Ръководството за даване на първа помощ на удавник е в 21 ясни точки под формата на алгоритъм [19, 20].

В третата година на Медицинско списание публикува „ПОПУЛЯРНА МЕДИЦИНА или даване на първа помощ на болни и ранени в отсъствие на лекаръ” на д-р Леополд Тюрк [21]. Тематиката за удавянето и методите за оказване на помощ е представена в №18 подробно на достъпен език [22].

Особено се открояват с публикациите си някои лекари, членове на медицинското дружество [23]. Д-р Ангел Пюсюлюев е един от основателите на медицинското дружество в града и негов председател. Освен че е кмет на Варна за два мандата той е и автор на първата книга за Варна, издадена през 1894 година "Морските бани и Варна приморска станция" [24].

Борис Абрамович Окс е сред водещите общественици на Варна. Той е един от редакторите на „Медицинско списание” и издава собствено такова озаглавено „Здравие” [25]. Окс отчита, както възможностите и перспективите на града така и възникващите проблеми и опасности. Има сериозни интереси в областта на първата помощ и публикува

поредица статии по проблематиката на общуването на човека с морето. Още в първото годишно издание в брой десет д-р Окс публикува статия „Морски бани” от книжката Путеводител по Балнеологическимъ Учреждениямъ. Одесса, 1879., като в нея има специален раздел „Наставления за къпането” [26].” В 27 отделни съвета, изключително подробно се дават препоръки за къпане в морето и мерки за предпазване от инциденти и увреждания.

В брой 4 от 1^{-и} юни 1886 д-р Окс публикува първите по рода си цялостни инструкции за водно спасяване – „Давание помощ на давници удавници”. Автор е К.Трояновский [27]. Не са намерени други публикации от него в България, нито в този период, нито по-късно. Предполага се че материалът е предоставен на изданието по молба на д-р Борис Окс. Друга вероятност е статията да е превод на текст от „Первая помощь в отсуствии врача или в ожидании его в опасных случаях обиденной жизни и на поле битви, /Трояновский К. Дерпт. Типография К Матисена. 1881г. 160 с. Твердый переплет/. Книгата не бе открита в България, а в Русия е изключително рядка и представлява библиографска ценност [28].

Първата жена дипломиран лекар в България д-р Анастасия Головина също работи активно по темата морски бани във Варна в деветдесетте години на деветнадесети век. Тя публикува „Наставления за къпането” Варненски общински вестник No. 23; „Ползване от хидротерапията”, публикувано в бр. 8 на „Медицински сборник” от 1897 г. и „Наставления за къпането” в бр. 10 на „Медицинска беседа” от 1898. В тези публикации тя посочва основните правила при морските къпания, които имат за цел да опазят живота и здравето на къпещите се [29-31].

Особено открояваща се личност

в областта на водното спасяване в края на 19 век е Христина Хранова Антонова /Ценкова/. В България тя е първата акушерка и воден спасител (Фиг.2).

Още като млада се включва в националноосвободителното движение и става таен куриер на Софийски, Панагюрски и Ловешки революционни комитети. Съратник е на Васил Левски. През 1876 година преживява клането в Батак, където се бие с срещу поробителя и е една от малкото оцелели. Участва и като боец и като милосърдна сестра в Руско-турската война /1877-1878/. Воюва наравно с опълченците срещу ордите на Сюлейман паша при Стара Загора, Шипка и Шейново. След Освобождението завършва с отличие в Акушерския институт при Императорския университет "Св.Владимир" в град Киев и започва да работи като акушерка в София, Лом, Силистра и Варна. Практикува най-дълго във Варна – 17 години. Докато живее и работи във Варна става първата водна спасителка в България и въобще в света, много преди създаването организирано водно спасяване у нас. Спасява живота на 54^{-ма} давец [32-36].

Фиг. 2. Юбилеен спомен на Христина Хранова 1881-1906, издаден върху

пощенска картичка. Фонд на Музей по история на медицината.

Представените по-горе личности и техните публикации са само част от обществения дух и културална среда във Варна в края на деветнадесети век. Идеите по въпроси от обществен интерес занимават общинската администрация и тя предприема съответни действия. Свидетелствата за това достигат до нас чрез публикациите в периодичния печат. Повечето варненски издания представят материали по безопасността на морските бани. На първо място сред тях е **ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ**, като орган градско-общинско управление в града. Някои от публикациите са в специализирани здравни издания – „Медицинско Списание“, „Здравие“, а другите в „Женски свят“, „Черно море“, „Свободен гражданин“ и др. Издадени са повече от сто текста по темите за безопасност при къпане в морето. Тематиката е разнообразна, но се отличават две най-многобройни групи от публикации покриващи:

1.Правила за безопасно къпане в морето

2.Регламентиране на чрез прикази, заповеди и наредби функционирането на морските бани.

Първите се опират първоначално на преводни материали от европейски и световни източници. Включват физико-химическите характеристики на морската вода, географските и климатичните особености на варненския бряг и свързаните с тях предимства и опасности. Препоръките са разпределени в точки от десет до близо тридесет. Всяка отделна препоръка коментира определен аспект от ползването на морската вода за къпане. Особен акцент са препоръките за деца, бременни и хора с определени заболявания. Препоръките определят и

как човек сам да си регулира безопасното влизане в морето и колко да престои в него без да застраши своето здраве. Отделно, част от текстовете дават дават съвети за поведение и начин на оказване на помощ при инцидент с даване [13, 14, 23, 24, 26, 29-31, 37, 47, 49, 54, 59].

Вторите са актове на общинските власти по регулиране на морските бани и създаване на безопасна среда за къпане. Те са поредица от прикази и наредби. Особен интерес представляват поемните условия на концесионерите на морските бани. Изпълнението на тези условия е стриктно контролирано и отчитано пред варненци. Изграждането на съоразенията за морските бани се предоставя на публичен търг, а резултатът се представя в пресата. В тези документи безопасността е основна тема и мотивация за издаването им. Това се отнася основно до организацията и хигиената на къпалните места, но и за къпането извън тях. В приказите и наредбите са ясно определени забрани – за къпане на животни, за плажуване без гащи и т.н., определена е допустимата дистанция за посетители неползващи баните, начинът на администриране на дейността, ценообразуване и други [38-46, 48, 50-53, 55-59, 60].

В една такава публикация се открива и първата разпоредба за поддържане на спасителни лодки [61].

Опазването на човешкия живот и здраве са основен показател за културната зрялост на обществото. В напредналите държави тази идея е пропила законодателството, масовата култура, гражданското общество с всичките му представяния и е част от ежедневието на всеки човек. Нашия кратък преглед на преминала през времето информация за опазване на човешкото здраве на варненския бряг

през деветнадесети век показва голямата активност на варненци в тази посока. Това е значима част не само от морската култура, а и ярко изявяващо се направление на културалната среда на град Варна.

Литература:

1. Георгиев, С. и съавтори, 2013. “Водно спасяване на открити водни площи и море”, БЧК, София, стр.14,15
2. Мутафов, С. 1992. “Медицината в българската иконопис”, Академично издателство "Проф. Марин Дринов" София, стр. 48, прил.104 и 105
3. Чирпански, Л. 1969. Един час при пионера на водното спасяване в България Лазар Чирпански. “Бюлетин на водно спасителна служба”, Варна, бр. 8, стр. 14.
4. Сарантиев, А. 1846. “Игиномия, сиреч правила, за да си вардим здравето. Сочинена на гречески и френски от целителят Архигена Сарантиев, а преведена на българският език от Сава Х. Илиевича Доброплоднаго, сливнанина”, Патриаршеската Типография, Цариград, стр. 22-25
5. Денчев, Б. 1998. Варна след Освобождението : Едно закъсняло възраждане на българщината, Анубис, София, стр. 83
6. Петрова-Василева, Р. Колева, Р. 2005. Доброплодни, Сава Хаджиилиев за него: Жажда, Сливен, стр. 11,12
7. Стоянова, Б. Петрова, Л. Тодорова, Д. 1986. Риболовът по варненското крайбрежие през първите десетилетия на XX В. “Българска етнография”, Год. XI. Кн. 3. Българска академия на науките, Етнографски институт с музей, Акад. изд. Марин Дринов, С о ф и я. стр. 31

8. Иречек, К. 1930. БЪЛГАРСКИ ДНЕВНИК 1879-1984 томъ II отъ 30 окт. 1879 до 21 окт. 1881 г. Пловдив - Книгоизд Хр.Г.Дановъ. София, стр. 440-442
9. Иречек, К. „Княжество България” „Пътувания из България” издание и печатъ Хр. Г. Дановъ, Пловдивъ 1899, стр. 823
10. Стоева, Х. 2006. България в кореспонденцията на Константин Иречек, сп. Българи, стр. 46-48
11. Маринов, Г. Василев, В. 1999/2000. Върху приносите на варненското медицинско дружество за развитието на професионалния и научния медицински живот в България АСКЛЕПИЙ/ASKLEPIOS, XII, стр. 1168-117
12. Устав на Варненското медицинско дружество. 1884. “Медицинска сбирка”, 2(1). 72 - 74.
13. Rossas, 1885. За морските бани “Медицинско списание”, год. I кн. II стр. 92-112
14. Rossas, 1885. За морските бани “Медицинско списание” год. I кн. III стр. 113 - 125
15. Смъртността въ г. Варна презъ мѣсець Юний. 1885. “Медицинско списание” кн. III стр. 160
16. Игiena на кожата. Дрѣхи. Бани. 1886. “Медицинско списание”, год. II кн. IV стр. 54-55 (*Подписана д-р С – най-вероятно един от редакторите д-р Севвовъ*)
17. Първи помощи въ случай на нечаенно заболѣвание въ училището. 1886. “Медицинско списание”, кн. XII стр. 571
18. Есмарк, Ф. 1887. Първата помощъ при нещастни случки. Рѣководство за санитарните школи отъ Фридриха Есмарка. “Медицинско списание”, год. II кн. XIV стр. 253-256
19. Есмарк, Ф. 1887. Първата помощъ при нещастни случки. Рѣководство за санитарните школи отъ Фридриха Есмарка. “Медицинско списание”, год. II кн. XXV 1887 стр. 396-398
20. Есмарк, Ф. 1887. Първата помощъ при нещастни случки. Рѣководство за санитарните школи отъ Фридриха Есмарка. “Медицинско списание”, год. II кн. XXVI стр. 409-412
21. Тюрк, Л. 1888. ПОПУЛЯРНА МЕДИЦИНА или давание на първа помощ на болни и ранени в отсъствие на лекаръ. “Медицинско списание” год. III № 2-7, 9, 10, 12, 15, 18, 21
22. Тюрк, Л. 1888. ПОПУЛЯРНА МЕДИЦИНА или давание на първа помощ на болни и ранени в отсъствие на лекаръ. “Медицинско списание” год. III № 18 стр.276-279
23. Стоянова, Т. 2011. Правила за къпане в морето според медицински публикации от XIX век, “Авиационна, морска и космическа медицина”, 2011/1 стр. 7-9
24. Пюскюлиев, А.Д. 1894. "Морските бани и Варна приморска станция", Печатница Н.Петровъ Варна. 38 стр.
25. Недялков, Ал. 1910. Варненско медицинско дружество. София, Балкан Летописи на лекарския съюз в България стр. 47-48
26. Морски бани. 1885. “Здравие” год. I Брой 10, 15 май, стр. 81-82
27. Трояновский, К.В. 1886. Давание помощъ на давници и удавници. “Здравие” год. II, Брой 4, 1^{-и} юни, стр. 30-31
28. Ставрев, Д. 2011. Инструкции за помощ на давени се и удавени от 1886 година. “Авиационна, морска и космическа медицина”, Варна, 2011/1 стр.10-12
29. Головина, А. 1897. Наставления за къпанието. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВѢСТНИКЪ. год. X, бр. 23, 10 Юлий, стр.2

30. Головина, А. 1897. Ползуване от хидротерапията. "Медицински сборник" год. 3, бр. 8, стр. 530-545.
31. Головина, А. 1898. Наставления за къпането. "Медицинска беседа", год. 4, бр. 10, стр. 596-604.
32. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. XII бр15. 2 Юний 1900, стр. 2
33. Юбилеен спомен на първата българска акушерка Христина Хранова 1881-1906. издаден върху пощенска картичка. Фонд на Музей по история на медицината.
34. Дневник на наградените с Възпоменателен кръст „За независимостта”, т. I, Държавен исторически архив, София, ф.3 К, оп. 2., <http://www.archives.government.bg/images/1221733231.pdf>
35. Израел, С. Ганева, В. 1976. Български здравни работници, участници в борбите на нашия и други народи за Освобождение от Османско иго. София, стр. 71-72.
36. Божилов, К. 2013. „Забравени истории на София - първи българки в обществения живот". ТАРА Пъблишинг София 2013 <http://www.spisanie8.bg.html>
37. J.A. 1893. Морски бани. (Дѣтска хигиена.) "Женски свѣт", 01.06. № 11 стр. 81-83
38. Търгове за отдаване под наем Градската и Приморската градина и морските бани. 3), 1889. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ, год. II No 2, 14 Януарий, стр. 1
39. Търгове въ Варн.-Общин. Управление: 3), 1889. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ, год. II, № 7 29 Март, стр. 1
40. Търгове въ Варн.-Общинско Управление: 3), 1889. год. II, № 14, 30 Юний стр. 1
41. Новопостроенитѣ двѣ здания за мъжка и женска морски бани въ гр. Варна. 1890. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ, год. III, № 17-18 (53), 28 Юний стр. 1
42. Произведения окончателно на 19 Декемврий м. 1889 търгъ за направата на двѣ сгради на моски бани аъ Варна, се утвърди отъ Министерството на Вжтрѣшнитѣ Дѣла съ предписание отъ т.г. № 641. 1889. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ, год. III, № 4 (39), 28 Януарий, стр.4
43. Мѣстни. 1891. Черно море год. I, бр. 3 23 Юний, стр. 3
44. МОРСКИТѢ БАНИ В ВАРНА. 1891. Черно море год. I, бр. 14, 5 Септемврий, стр.3
45. Извод от условията по които са отдадени под наем двете мъжки и женски бани за през тази годишний сезон. 1891 ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ, год. IV, бр.18, 20 Юний, стр.4
46. Мѣстни.1891. Черно море год. I, бр 2 16.06.стр. 3
47. За къпанието и плаванието. 1891, ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. IV, бр. 23, 20 Август, стр.2-3
48. Кметска заповед относно прилагането на „Правилник за чистотата и температурата на топлите бани въ Варненското Окръжие” 1891. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ, год. IV , бр. 10, 30 Март, стр.2
49. За морскитѣ бани. Из книжката Путеводитель по Балнеологическимъ учреждениям. 1891. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ, год. IV, бр. 18, 20 Юний, стр.2 Мѣстни. 1892. Черно море год. I, бр. бр. 41 18 Априлий, стр.2
50. Мѣстни. 1892. Черно море год. II бр. 52, 11 Юлий, стр. 2
51. ИЗВОДЪ от условията под които сж отдадени подъ наемъ двѣтѣ мъжки и женски бани през тази годишня сезонъ. ПОЕМНИ УСЛОВИЯ. 1892. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ

ВЪСТНИКЪ. год. V, бр. 18 4 Юлий стр. 1

52. Припомня се на населението Приказа на Общинското Управление от м.г. No 147. 1892. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. V, бр. 19, 12 Юлий, стр. 4

53. Десетъ правила за кжпъжщитѣ се 1892. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. V, бр. 24, 20 Августъ стр. 4

54. Извод от условията по които са отдадени под наем двете мъжки и женски бани за през тази годишний сезон. 1893. год. VI, бр.19, 1 Юлий, стр.3 1893, 01.07.No. 19 3 с

55. Поемни Условия. 1894. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. VII, бр. 13, 12 Априлий, стр. 2-3

56. Приказ No 250.1895. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ год. VII, бр. 22, 11 Юлий, стр. 1

57. Извлечение от поемните условия на отдадените под наем за през н. 1896 г. Варнен.-Общински морски бани. 1896. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. IX, бр. 20. 02 Юний, стр. 2

58. Приказъ No 162. 1896. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. IX, бр. 23, 1 Август, стр.2

59. Наставление за кжпание. 1897. Свободен гражданин, год. I, бр. 50, 9 Юлий, стр. 3

60. Приказъ No 162. 1897. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. X, бр. 22, 1 Юлий, стр. 1

61. Извлечение отъ поемнитѣ условия. 1900. ВАРНЕНСКИЙ ОБЩИНСКИЙ ВЪСТНИКЪ. год. XV. бр. 15 Чл.XVII, 2 Юний, стр. 2

За контакти:

д-р Димитър Ставрев

МУ/БЧК - Варна

E-mail: morskamedicina@abv.bg